

ΠΡΟΟΙΜΙΑ
ΚΑΙ ΕΝΑΡΚΤΙΚΕΣ ΣΥΓΓΕΝΕΙΕΣ
ΤΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΤΡΑΓΟΥΔΙΩΝ
Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΕΥΡΕΤΗΡΙΩΝ "INCIPIT.,

Ὑπὸ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΥ
τέως Τακτικοῦ Καθηγητοῦ τῆς Λαογραφίας

Γράφοντας τις γενικότερες παρατηρήσεις του για τὸ ἑλληνικὸ δημοτικὸ τραγούδι ὁ Claude Fauriel ἐσημείωνε τὸ 1824 στὰ «Προλεγόμενα» (Discours Préliminaire) τοῦ Α' τόμου τῆς γνωστῆς συλλογῆς του : «Ὁ λαϊκὸς ποιητῆς ἄλλοτε πραγματεύεται τὸ θέμα του ἀπότομα καὶ χωρὶς προπαρασκευῆ, ἄλλοτε τὸ προετοιμάζει μ' ἓνα λυρικὸ ἀρχίνημα, ἓνα εἶδος προλόγου ἀπὸ δύο ἢ τὸ πολὺ ἀπὸ τέσσαρες στίχους, ζητώντας νὰ προδιαθέσῃ τὴ φαντασία τῶν ἀκροατῶν του στὶς ἐντυπώσεις ποὺ τὸν ἐνέπνευσαν, καὶ νὰ τοὺς τὶς μεταδώσῃ. Οἱ πρόλογοι αὐτοὶ εἶναι, στὸ μεγαλύτερο μέρος τους, σὰν καθιερωμένοι τύποι στὴν ἑλληνικὴ δημοτικὴ ποίηση καὶ ποικίλλουν κατὰ τὸ εἶδος τῶν κειμένων ποὺ συντροφεύουν, ἀλλὰ μπορεῖ ὁ καθένας τους νὰ χρησιμοποιηθῇ ἀπεριόριστα γιὰ ὅλα τὰ τραγούδια τοῦ ἴδιου εἴδους. Τὰ τραγούδια ποὺ ἔχουν θέμα τους τὶς ἀτυχίες τῶν κλεφτῶν, ὅσα ἕμνοῦν τὶς νίκες τους ἢ ὅσα ἐμπνέονται ἀπὸ ὅποιαδήποτε τραγικὰ γεγονότα, ἔχουν τὸ ἴδιο ὅλα ἐναρκτικὸς τύπους (formules de début), ποὺ τοὺς ταιριάζουν... Βέβαια ὅλοι αὐτοὶ οἱ πρόλογοι δὲν εἶναι κοινοὶ τόποι, δοσμένοι ἐκ τῶν προτέρων γιὰ δ-ποιον θὰ ἤθελε νὰ τοὺς κάμῃ χρῆσιν· εἶναι συχνὰ συνθεμένοι ἐπίτηδες γιὰ τὸ τραγούδι μὲ τὸ ὁποῖο ἐνσωματώνονται, καὶ συμμετέχουν πιά, λίγο ἢ πολὺ, στὴν ἰδιότυπη μορφή του. («...Tantôt le poète aborde son sujet brusquement et sans aucune espèce de préparation· tantôt il y prélude par un début lyrique, par une sorte de prologue, de deux ou au plus de quatre vers, par lequel il cherche à disposer l' imagination de ses auditeurs aux impressions, sous l' influence desquelles il compose, et qu' il veut reproduire en eux. Ces prologues sont, pour la plupart, dans la poésie populaire des grecs, comme des formules consacrées, qui varient selon le genre des pièces, en tête desquelles ils sont placés, mais dont chacun peut être indéfiniment employé pour toutes les pièces du même genre. Les chansons qui ont pour argument les infortunes des Klephtes, celles où sont célébrées leurs victoires, celles qui roulent sur des événements tragiques quelconques ont toutes également des formules de début, qui leur sont propres... Du reste, tous ces prologues ne sont pas des lieux communs donnés d' avance à quiconque veut s' en servir ;

ils sont souvent composés exprès pour la pièce dont ils font partie, et participent dès - lors au plus ou moins d'originalité de celle - ci»¹).

Νομίζω πώς, ύστερ' από τὰ περιληπτικά ἀλλά τόσο οὐσιαστικά αὐτὰ λόγια τοῦ Φωριέλ, δὲν εἰπώθησαν περισσότερα πράγματα γιὰ τὰ ἐνδιαφέροντα ἐνάργματα τῶν ἐλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, τὰ «τυπικά προοίμια», ὅπως τὰ εἶπε ὁ Κυριακίδης², ποὺ εἶναι ἐξαίρετα κατασταλάγματα ἐμπνεύσεων καὶ τεχνικῆς, στὸ διάστημα τῶν αἰῶνων³.

Χρειάζεται ὅμως πάντα μιὰ ἐρευνητικότερη μελέτη, ποὺ θὰ δείχνη τὴ λεπτομέρεια τῆς μορφῆς καὶ τῆς τεχνικῆς τῶν προοιμίων αὐτῶν, θ' ἀναζητῆ τις πηγές τῶν ἐμπνεύσεων καὶ τὰ πρῶτα μοτίβα, καὶ θὰ προσδιορίζη τὴν ὀργανικὴ θέση τους στὸ τραγούδι καὶ τὴ σχέση τους μὲ τὸ ὅλο περιεχόμενο. Κι' ἐπειτα ἡ μελέτη αὐτὴ θ' ἀνιχνεύη τὸν ὀδηγητικὸ ρόλο τῶν προλόγων ἢ προοιμίων πρὸς παρόμοια κείμενα καὶ μελωδίες⁴.

Θὰ πρέπει δηλ. νὰ προσέχουμε τις ἐνάργξεις τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν μας («προοίμια», «προλόγους» ἢ «εἰσαγωγές») καὶ μὲ κάποιον πῶς δικῆς τους αὐτοτέλειας, ποὺ θὰ μᾶς κἀνὴ νὰ τις μελετᾶμε καὶ σὰν φιλολογικὰ μοτίβα, νὰ τις χωρίζουμε μορφολογικὰ ἢ καὶ ὀργανικὰ γιὰ τὸν ρόλο τους στὸ τραγούδι, καὶ νὰ μπορούμε νὰ χρησιμοποιοῦμε τὴ φραστικὴ ἐναρξὴ τους (τὸ «*incipit*» τοῦ πρώτου στίχου) γιὰ εὐρετηριακὸ στοιχεῖο τῶν παρόμοιων τραγουδιῶν. Δὲν εἶναι ὅλοι οἱ πρόλογοι, ὅπως σημειώνει καὶ ὁ Φωριέλ, «κοινοὶ τόποι», πολλοὶ ὅμως ἔχουν τὴν παραδοσιακὴ ὁμορφιά, ὥστε νὰ γίνωνται πόλοι ἔλξεως γιὰ παρόμοιες ἐμπνεύσεις. Κι' ἡ παρουσία τους σημαίνει τότε μιὰ προσδιορισμένη θεματικὴ καὶ μελωδικὴ κατεύθυνση στὰ κείμενα ποὺ θὰ ἀκολουθήσουν.

Διδάσκοντας γιὰ τὸ δημοτικὸ τραγούδι (τὸ ἱστορικὸ, τὸ κλέφτικο, τὸ ἀκριτικὸ καὶ τὴν παραλογὴ) στοὺς δευτεροετῆς τοῦ Νεοελληνικοῦ τμήματος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Ἰωαννίνων, τῶν ἐτῶν 1965-1969, δὲν παρέλειπα

1. C. Fauriel, Chants populaires de la Grèce moderne, tome 1er, à Paris 1824, p. CXXVIII—CXXIX. (Βλ. καὶ ἐλληνικὴ ἔκδοση: «Τὰ Ἑλληνικὰ Δημοτικὰ Τραγούδια» Ἀθήνα 1956, σ. 76-77).

2. Βλ. Στίλπωνος Π. Κυριακίδου, Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν λαογραφίαν, ἐν Ἀθήναις (Σύλλ. πρὸς διαδ. ὠφελ. βιβλίων) [1920] σελ. 58 καί: Ἑλληνικὴ Λαογραφία Α', ἐν Ἀθήναις 1923, σ. 66.

3. Σημειῶνω καὶ τὴν παρατήρησιν τοῦ Γιάννη Μ. Ἀποστολάκη, ὅτι «τὸ τυπικὸ προοίμιον πολλῶν τραγουδιῶν εἶναι χαρακτηριστικὸ μιᾶς αἰσθητικῆς ἱεραρχίας στὸ κέντρο τῆς ψυχῆς τοῦ ποιητῆ». (Βλ. Τὸ κλέφτικο τραγούδι, τὸ πνεῦμα κι' ἡ τέχνη του, ἐν Ἀθήναις 1950, σ. 154, 2).

4. Στὸ βιβλίο του «Études sur la chanson cleftique» (Institut Français d'Athènes—Centre d'études d'Asie Mineure) Athènes 1958, ὁ Samuel Baud-Bovy δείχνη περιπτώσεις, ὅπου ἡ μελωδία τραγουδιοῦ παρουσιάζεται συγγενῆς στοὺς παρόμοιους προλόγους (βλ. σ. 80-81).

νὰ τονίζω τὴ σημασία τῶν τυπικῶν προοιμίων ἢ εἰσαγωγῶν τοῦ ἑλληνικοῦ τραγουδιοῦ, νὰ δείχνω τὸν «πλοηγικὸ» ρόλο τους, καὶ νὰ δοκιμάζω νὰ τὰ χωρίζω σὲ μορφολογικὲς ἢ ἄλλες κατηγορίες.

“Ὅλα τὰ τραγούδια δὲν ἔχουν, ὅπως ἐπρόσεξε καὶ ὁ Φωριέλ, ἓνα φιλοτεχνημένο προοίμιο. Μποροῦν νὰ μπαίνουν ἀπ’ εὐθείας στὸ θέμα τους, δίνοντας μὲ τὸν πρῶτο στίχο (κάπως κι’ αὐτὸν τυποποιημένο) τὰ πρόσωπα, τὸν τόπο ἢ καὶ τὸν χρόνο τῶν συμβάντων, καὶ νὰ προχωροῦν ἔτσι ἄμεσα στὴν ἀφήγηση, ποῦ κι’ ἐκεῖνη θὰ σταθῇ κάποτε ἀπότομα, πρὸς τὸ τέλος.

Ἐνόμασα τὰ χωρὶς προοίμιο αὐτὰ τραγούδια ἄμεσα (ἀφηγηματικὰ ἢ περιγραφικὰ), καὶ τὰ ξεχώρισα ἀπὸ τὰ ἔμμεσα, ποῦ εἶναι περισσότερα καὶ εἰσάγονται μὲ ποικίλα προοίμια.

Θὰ χρησιμοποίησω τὴν πρόσφατη κι’ ἀντιπροσωπευτικὴ ἔκδοση τραγουδιῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, γιὰ νὰ δώσω παραδείγματα ἐνάρξεων ἀπὸ τὴ μιὰ κι’ ἀπὸ τὴν ἄλλη κατηγορία¹. Νὰ π.χ. μερικοὶ πρῶτοι στίχοι ἔμμεσων τραγουδιῶν :

Ὁ ἄρχος ὁ Σαλονικιὸς κι’ ὁ ἄρχοντας τῆς Πόλης... (σ. 17)

Πανηγυράκι γίνεται στὸν ἅγιον Κωνσταντῖνο... (σ. 81)

Στὰ χίλια ὀχτακόσια εἰκοσιοχτῶ, μιὰ Τρίτη... (σ. 171)

Τοῦ Δίπλα οἱ φίλοι λέγανε καὶ τὸν παρακαλοῦσαν... (σ. 199)

Ἀνάμεσα τὴ Χιλιαδοῦ, ζερβιὰ μεριὰ τῆς Γούρας... (σ. 216)

Κίνησ’ ὁ Γιάννης, κίνησε νὰ πάη νὰ κυνηγήση... (σ. 369)

Καὶ νὰ ἄλλα παραδείγματα ἀπὸ ἔμμεσα κείμενα, μὲ τὶς εἰκονικὲς εἰσαγωγές τους :

Νᾶ, σὰν τὴ μάννα πὸν γεννᾶ τὰ τριάντα χρόνια μία... (σ. 57)

Σταυραετὸς ἐδιάβαινε στοῦ Μαρουλλιοῦ τὴν πόρτα... (σ. 88)

Ὁ ἥλιος πάει στὴ μάννα του μαυρομελανιασμένος... (σ. 129)

Ὅλα τὰ κάστρα χαίρονται κι’ ὄλα βαροῦν παιγνίδια... (σ. 138)

Βουνά μ’ ἀπ’ τ’ Ἀσπροπόταμο, μὲ τὰ πολλὰ τὰ χιόνια... (σ. 188)

Τ’ εἶν’ ὁ ἀχὸς πὸν γίνεται καὶ ταραχὴ μεγάλη;.. (σ. 191)

Εἶδ’ ἀπόψε στὸν ὕπνο μου, εἶδα καὶ στ’ ὄνειρό μου... (σ. 202)

Ἐχάραξ’ ἡ ἀνατολὴ καὶ ρόδισεν ἡ δύση... (σ. 361)

1. Ἀκαδημία Ἀθηνῶν. Δημοσιεύματα τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου, ἀρ. 7. Ἑλληνικά Δημοτικά Τραγούδια (Ἑκλογὴ). Τόμος Α’ (ἀκριτικά, ἱστορικά, κλέφτικα, παραλογές), ἐν Ἀθῆναις 1962. Ἀπὸ τὴν ἴδια ἐπιστημονικὴ Συλλογὴ θὰ παίρνω ἐδῶ καὶ τὰ ἄλλα παραδείγματα, παραπέμποντας ἀπλῶς στὶς σελίδες τοῦ Τόμου.

Οι τυπικές αυτές εισαγωγές ή προοίμια τῶν ἔμμεσων τραγουδιῶν παρουσιάζουν ποικιλία στή λυρική εἰκόνα καί στή φραστική τους διατύπωση, κι' εἶναι θαυμαστή ἡ ψυχολογική διακριτικότητά τους, πού πάει ν' ἀναγγεῖλη τὸ κακὸ ἢ τὸ καλὸ μὲ ἀριστοτεχνική προετοιμασία. Ἔχω χωρίσει τίς περιπτώσεις τους σὲ δώδεκα (τὸ λιγότερο) κατηγορίες, καί δίνω ἀμέσως, ὅπως τοὺς ἐδίδαξα, σχετικούς χαρακτηρισμοὺς, μὲ τὰ ἀντίστοιχα παραδείγματα.

1. Ἐρωτηματικά προοίμια (ἢ «εἰσαγωγές»)
 ἀ' ἀπορίας:

Τ' εἶν' τὰ μπαριάκια πού'ρχονται ἀπ' τοῦ Γραικοῦ τῆ ράχη; (σ. 193)

Θέ μου, καὶ τί νὰ γένηκαν οἱ Κολοκοτρωναῖοι; (σ. 237)¹

β' ἐνημερωτικά:

Τ' ἀκούσατε τί γίνηκε στὰ Γιάννενα, στή λίμνη; (σ. 150)

Ποιὸς θέλ' ν' ἀκούση κλάματα, δάκρυα καὶ μοιρολόγια... (σ. 196)

γ' διαλογικά (προσώπων)

Ἀντώνη μου, τί σκέφτεσαι, τί 'σαι συλλογισμένος;

Παιδιά μου, μὴ μὲ βιάζετε, νᾶ σᾶς τὸ μολογήσω... (σ. 203)

2. Συμβουλευτικά προοίμια

Προσκύνα, Λιάκο, τὸν πασά, προσκύνα τὸν βεζίρη... (σ. 207)

Καλὰ ἦσουν, Μέτζο μ', στὰ βουνά, καλὰ καὶ στήν Ἀκράτα... (σ. 234)

Καλὰ τρώμε καὶ πίνουμε καὶ ψιλοτραγουδάμε... (σ. 262)

3. Χαιρετιστικά

Ὡρα καλή σου, βασιλιά, ὦρα καλή σ' ἀφέντη... (σ. 173)

Καλῶς ἀνταμωθήκαμαν ἐμεῖς οἱ ντερτιλῆδες... (σ. 275)

4. Χρονολογικά

Μὰ Παρασκευή, ἕνα Σαββάτο βράδυ... (σ. 25)

Τρίτη, Τετάρτη θλιβερή, Πέφτη φαρμακωμένη... (σ. 203)

Σᾶ νύχτωσε καὶ βράδνασε, πάει καὶ τούτ' ἡ μέρα... (σ. 279)

1. Γιὰ τὰ ἐρωτήματα ἀπορίας, πού συνήθως εἶναι πολὺκλαδα καὶ προχωροῦν σὲ ἀνήσυχες ἢ ἀνιχνευτικές ὑποθέσεις («μὴν ἄνεμος τὰ πολεμᾶ...»... «μὴνα σὲ γάμο ρίχνονται...») βλ. τὸν συσχετισμὸ τους πρὸς τὰ «ἄστοχα ἐρωτήματα» τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν, ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Ι. Θ. Κακριδῆ: Ὀμηρικά θέματα, Ἀθήνα 1954, σ. 140-148. Ἐπίσης γιὰ τὴ θέση τους στὰ προοίμια τῶν τραγουδιῶν, βλ. Dimitrios Petropoulos, La comparaison dans la chanson populaire grecque, Athènes (Institut Français) 1954, σ. 120-122.

5. Βιωματικά

Ἐφές, προφές ἐδιάβαινα σὲ κλέφτικα λημέρια... (σ. 189)

Ἐμένα τό 'χ' ἢ τῶχῃ μου, τό 'χει τό ριζικό μου... (σ. 244)

6. Ὀνειροκριτικά

Εἶδ' ἀπόψε στὸν ὕπνο μου, εἶδα καὶ στ' ὄνειρό μου... (σ. 202)

Στὸν ὕπνο ποὺ κοιμόμουνα, στὸν ὕπνο ποὺ κοιμᾶμαι... (σ. 202)

7. Εὐχετικά - ὑποθετικά

Νά 'μουν πουλὶ νὰ πέταγα, νὰ πῆγαινα τοῦ ψήλου... (σ. 198)

Νά 'ξερα καὶ νὰ κάτεχα τί μήνα θὰ πεθάνω... (σ. 281)

8. Ἀποστροφικά (στὴ φύση)

Ἐσεῖς, πουλιὰ ἄγρια κι' ἡμερα, ἄγρια καὶ μερωμένα... (σ. 204)

Ἐσεῖς, βουνὰ τοῦ Γρεβενοῦ καὶ δέντρα τοῦ Μετσόβου... (σ. 220)

9. Συμβολιστικά

Τρία πουλάκια κάθονταν στὴ ράχη, στὸ λημέρι (σ. 184)

Ἀντάριασάνε τὰ βουνά, συννέφιασαν οἱ κάμποι (σ. 205)

Τὸ λὲν τ' ἀηδόνια θλιβερά κι' οἱ κοῦκκοι λυπημένα (σ. 249)

10. Παραμοιωτικά

*Πῶς λάμπ' ὁ ἥλιος τοῦ Μαγιοῦ, τ' Αὐγούστου τὸ φεγγάρι,
ἔτσ' ἔλαμπε κι' ἡ Λιάκαινα... (σ. 209)*

*Ποιὸς εἶδε ψάρι σὲ βουνὸ κι' ἀλάφι σὲ λιμάνι,
ποιὸς εἶδε κόρη ἀνύπαντρη μέσα στὰ παλικάρια; (σ. 266)*

11. Ἐπιμεριστικά

*Σημαίνει ὁ Θεός, σημαίν' ἡ γῆ, σημαίνουν τὰ ἐπουράνια,
σημαίνει κι' ἡ Ἁγιά Σοφιά... (σ. 126)*

*Πῆραν τὰ κάστρα, πῆραν τα, πῆραν καὶ τὰ ντερβένια,
πῆραν καὶ τὴν Τριπολιτσά... (σ. 162)*

Σ' αὐτὰ ὑπάρχονται κι' οἱ ἐπιμεριστικὲς ἀντιθέσεις, μὲ τὸ «συγκρι-
τικὸν παράπονον»:

*Οὔλες οἱ χῶρες χαίρονται κι' οὔλες καλὴν καρδιά 'χουν,
μὰ ἡ Ρόδος ἢ βαριόμοιρη στέκ' ἀποσφαλισμένη (σ. 134)*

*Οὔλα τὰ κάτεργά 'ρχονται κι' οὔλα περνοδιαβαίνουν,
τοῦ Μισοιλῆ τὸ κάτεργο μὴδ' ἦρθε μὴδ' ἐφάνη (σ. 217)*

12. Γνωμικά - φιλοσοφικά

Καλότυχά 'ναι τὰ βοννά, ποτέ τους δὲ γερνᾶνε... (σ. 272)

Τ' ἀντρειωμένου τ' ἄρματα δὲν πρέπει νὰ πουλιῶνται... (σ. 283)

*Ἄλλο κανέν' δὲ μ' ἄρесе μέσ' στὸν ἀπάνω κόσμο,
σὺν τ' ἄλογο τὸ γλήγορο κτλ.* (σ. 371)

Μποροῦν ἴσως νὰ διαπιστωθοῦν κι' ἄλλες εἰδικές κατηγορίες τυπικῶν προοιμίων, ἐκτός ἀπὸ τις 12 πού ἔκρινα βασικές. Χρησιμοποιῶ πλάι στὴ λέξη *προοίμιο* καὶ τὴ λέξη *εἰσαγωγή*, γιὰτι ὄλοι αὐτοὶ οἱ ἐναρκτικοὶ στίχοι δὲν ξεχωρίζονται πάντα μὲ αὐτοτέλεια· ἐνσωματώνονται κάποτε στὸ κείμενο, σὺν νὰ δημιουργήθηκαν μαζί μὲ τὸ θέμα του.

Ἄλλὰ ἐκεῖνο πού θέλω ιδιαίτερα νὰ σημειώσω, εἶναι ἡ κάποια κεντρομόλος κι' ἐνοποιητικὴ δύναμη πού παρουσιάζουν τὰ εἰσαγωγικά αὐτὰ μοτίβα, στὸν κύκλο τῶν ἐμπνεύσεων καὶ τῶν μελωδιῶν πού χρησιμοποιεῖ ὁ λαός. Μποροῦμε νὰ δεχτοῦμε, ὅτι παρόμοια τυπικά προοίμια ὀδηγοῦν σὲ παρόμοιους ὑμνητικούς ἢ θρηνητικούς στίχους, ἀλλὰ καὶ ἀντίστροφα (καὶ πιὸ πρωταρχικά), ὅτι γιὰ συγγενῆ ὑμνητικά ἢ θρηνητικά θέματα, ὁ τραγουδιστὴς ἀναζητεῖ τὰ ἀντίστοιχα παραδοσιακά προοίμια, πού θὰ τὸν ὀδηγήσουν ἀσφαλέστερα στὴν ἐξύμνηση καὶ στὸν θρῆνο.

Συναπτᾶμε συχνότατα στὶς συλλογές τῶν ἐλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν τὰ ἐνάργματα αὐτὰ νὰ συντροφεύουν περισσότερα κείμενα, πού τὰ θέματα καὶ ἡ ἀτμόσφαιρά τους εἶναι συνήθως παρόμοια. Ἄν τὰ συγκεντρώσουμε μὲ ἀλφαβητικὴ παράθεση, εὐκόλα θὰ διαπιστώσουμε τις ὁμοιότητες αὐτές¹.

Δύο εἶναι λοιπὸν οἱ φιλολογικὲς φροντίδες πού πρέπει, νομίζω, νὰ προστεθοῦν στοὺς ὡς τώρα τρόπους μελέτης καὶ παρουσίας τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν μας. Ἡ πρώτη εἶναι, νὰ προσέχουμε κάθε φορὰ καὶ τοὺς εἰσαγωγικούς στίχους τοῦ κειμένου, σημειώνοντας τὴ μορφολογικὴ κατηγορία (βλ. παραπάνω), τὸ ἀναγνωρισμένο θεματικὸ μοτίβο τους, ἢ τις παλαιότερες φιλολογικὲς τους πηγές². Ἡ δεύτερη φροντίδα εἶναι νὰ παραθέτουμε στὸ τέλος

1. Χρειάζεται μιὰ συγκεντρωτικὴ ἐπιστημονικὴ ἐργασία γιὰ τὰ μοτίβα - προοίμια τῶν ἐλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, μὲ τὴν κατάταξη καὶ τις χαρακτηριστικὲς ἐνδείξεις τους. Μὲ τὴ συγκέντρωση αὐτῆ, πού θὰ ὀδηγῆ καὶ σὲ κάποια χρονολόγηση τῶν μοτίβων, θ' ἀποφεύγωνται κι' οἱ αὐθαίρετες βεβαιώσεις γιὰ τὴν τάδε ἢ τάδε τοπικὴ προέλευση τοῦ κάθε τραγουδιοῦ.

2. Ἡ συγκριτικὴ ἀνερεύνηση γιὰ τὴν παλιότερη παρουσία καὶ τις προσαρμογές τῶν μοτίβων γίνεται κάποτε (ἀλλὰ εὐκαιριακὰ) σὲ κριτικὲς μελέτες, πού ἀποβλέπουν στὸν ἔλεγχο ἢ στὴν ἀποκατάσταση κειμένων. Σημειῶνω : Γιάννη Μ. Ἀποστολάκη, *Τὰ δημοτικὰ τραγούδια Α' Οἱ συλλογές*, Ἀθ. 1929, σ. 13-18 (*«Τοῦ ἀντρειωμένου τ' ἄρματα...»*). Κ. Ρωμαίου, *Τὰ τραγούδια τῶν Κολοκοτρωναίων, Πελοποννη-*

καὶ τῆς παραμικρῆς συλλογῆς ἀλφαβητικὸν πῖνακα τῶν ἐνάρξεων (incipit) τῶν τραγουδιῶν, ὥστε νὰ συγκεντρῶνῶνται κοντὰ τὰ ὅμοια προοίμια καὶ νὰ μᾶς δίνουν εὐρετηριακὰ μιὰν ἄλλη κατάταξη ἐμπνεύσεων καὶ θεμάτων. Θὰ εἶναι πολὺ τὸ κέρδος ἀπὸ τὰ εὐρετήρια αὐτά, γιὰ τὴν καλύτερη ἐπαφή μας μὲ τὸ τραγούδι, τὴν ἀνεύρεση συγγενῶν ἐμπνεύσεων καὶ παραλλαγῶν (ἢ μιμήσεων), καθὼς καὶ γιὰ τὴν ἀπομόνωση πλαστῶν ἢ ἐλλιπῶν κειμένων.

* * *

Θὰ δώσω πρῶτα δύο παραδείγματα ἐναρκτικῶν μοτίβων, ὅπως θὰ μποροῦσαμε νὰ τὰ δοῦμε μὲ φιλολογικὴ αὐτοτέλεια μέσα στὸ τραγούδι.

1. *Τρίτη, Τετάρτη θλιβερῆ, Πέφτη φαρμακωμένη,
Παρασκευὴ ξημέρωσε, νὰ μὴ 'χε ξημερώσει!* (σ. 203)

Τὸ ἐξαγγελτικὸ αὐτὸ προοίμιο τῶν δύο στίχων, θὰ πρέπει νὰ τὸ δοῦμε (ὅπως καὶ ὅλα) ἀπὸ τρεῖς πλευρῆς: ἀπὸ τὴ μορφολογία του ὡς μοτίβου· ἀπὸ τὸ θέμα καὶ τὴν ὀργανικὴ θέση του στὸ ὅλο κείμενο· καὶ ἀπὸ τὴ συχνότητα ἢ παλαιότητά του στὰ τραγούδια.

α' Μορφολογία: Χρονολογικὸ προοίμιο, ποὺ φτάνει μὲ κλιμακωτὴ πορεία (τεχνικὰ ὅσο καὶ συναισθηματικὰ) στὴν κρίσιμη ἡμέρα τοῦ γεγονότος. Ἡ χρονολόγηση ἐδῶ ἔχει μαζὶ τῆς καὶ τὴν ἀπευχῆ.

β' Θέμα καὶ ὀργανικὴ θέση: Μοτίβο γιὰ ξακουστοὺς συνήθως ἥρωες, ποὺ μιὰ ἀποφράδα Παρασκευῆ, ὕστερα ἀπὸ προηγούμενες ἡμέρες ἀγωνίας, πιάνονται ἢ πεθαίνουν. (Ἐδῶ ἡ σύλληψη τοῦ Κατσαντώνη 1809). Οἱ στίχοι προαναγγέλλουν ἀλλὰ καὶ προδιαθέτουν γιὰ τὴν τραγικότητα τοῦ γεγονότος, ποὺ εἶναι ἀνέκκλητο (νὰ μὴ 'χε ξημερώσει!).

γ' Συχνότητα μοτίβου: Τὸ βρίσκουμε σὲ δυὸ ἀκόμα τραγούδια τῆς ἴδιας συλλογῆς (σ. 248, γιὰ τὸν Καραϊσκάκη, καὶ σ. 254, γιὰ τὸν Ἀγριόγιαννο, ἐπὶ Ἰμπραήμ). Συχνὸ καὶ σὲ ἄλλες συλλογές. Παλιότερη δημοσιευμένη παρουσία του στὸν Φωριέλ (I, 4), ὅπου ὁμοίως δίνεται ὁ β' στίχος «Παρασκευὴ ξημέρωσε, ποτὲ νὰ μ' εἶχε φέξει», ὄχι στὸ προοίμιο, ἀλλὰ ἐνσωματωμένος στὸ κείμενο (γιὰ τὸν Χρῆστο Μηλιώνη). Σὲ θέση προοιμίου τὸ δίνει ὁ Ζαμπέλιος (1852), ἀλλὰ γιὰ κάποιον ἐρωτικὸ ἐπεισόδιο¹. Συγγενεῖς παλιότερες μορφές τοῦ μοτίβου εἶναι ἡ Κρητικὴ (γιὰ γεγονότα τοῦ 1669):

σιακά, τόμ. Α', ἸΑθ. 1956, σ. 425-431 («Χριστὲ καὶ τί νὰ γίνανε οἱ Κολοκοτρωναῖοι ;»). Δημητρίου Α. Πετροπούλου, Δημοτικὰ τραγούδια τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνα, Μακεδονικά, τόμ. Η', 1968, σ. 323-364. Ἐπίσης, Δημ. Σ. Λουκάτου, Ὁ συμβολικὸς πλάτανος τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, τὸ τραγούδι κι' οἱ παραδόσεις του. Ἡπειρωτικὴ Ἔστια, Ἀφιέρωμα 1821-1971, Ἰωάννινα 1971, σ. 197-207.

1. Βλ. Σπυρίδωνος Ζαμπελίου, Ἄσματα δημοτικὰ τῆς Ἑλλάδος, Κερκύρα 1852, σ. 762.

Μιὰν Κυριακὴ ξημέρωμα, μὴν εἶχε ξημερώσει! ('Ακαδ. σ. 135) καὶ μιὰ ἀκριτικὴ: *Ἄς ἦθε' καὶ μπυριστὴ ἐκεῖν' ἢ δόλια μέρα, ἐκεῖν' ἢ δόλια Κυριακὴ κι' ἢ πῖβουλη Δευτέρα!* (σελ. 117).

2. *Ἔσεῖς, βουνὰ τῶν Γρεβενῶν καὶ πεῦκα τοῦ Μετσόβου, λίγο γὰ χαμηλώσετε, δυὸ ντουφεκοῦλες τόπο, γιὰ νὰ φανοῦν τὰ Γρεβενά...* (σ. 258)

α' Μορφολογία: Ἀποστροφικὸ πρὸς τὴ φύση προοίμιο, συνήθως ἀπὸ τρεῖς στίχους, ποὺ προσωποποιεῖ τὰ βουνὰ καὶ τὰ δέντρα, καὶ τοὺς ζητεῖ, μὲ φιλικὸ - ἱκετευτικὸν τρόπο, νὰ δώσουν βοήθεια καὶ συνεργασία.

β' Θέμα καὶ ὀργανικὴ θέση: Ζητεῖ ἀπὸ διάφορα βουνὰ (τῶν Γρεβενῶν, τῆς Κατοχῆς, τοῦ Γρίμποβου, τῆς Μανωλιάσας...) νὰ χαμηλώσουν, μαζὶ μὲ τὸ περίγραμμα τῶν δέντρων τους, ὥστε ὁ τραγουδιστὴς νὰ μπορέσῃ νὰ δῆ κάπου μακριά. (Ὁ καημὸς τῶν ἀποστάσεων ἦταν ἀνάλογος μὲ τὴ λαχτάρα τῆς ἐνημέρωσης). Μὲ τὰ συγκεκριμένα ὀνόματα τῶν βουνῶν καὶ τὸν γεωγραφικὸ προσδιορισμὸ τοῦ γ' ἡμιστιχίου, ὁ τραγουδιστὴς προαναγγέλλει ὅτι κάτι τὸ σοβαρὸ συμβαίνει ἐκεῖ (συνήθως μάχη ἢ πολιορκία) καὶ πρέπει νὰ τὸ παρακολουθήσουμε.

γ' Συχνότητα μοτίβου: Συναντοῦμε τὸ προοίμιο αὐτὸ σὲ τέσσερα κείμενα τῆς συλλογῆς τῆς Ἀκαδημίας, μὲ γεωγραφικὲς παραλλαγές ἀνάλογες πρὸς τὸν τόπο καὶ τὰ γεγονότα: α' προεπαναστατικὸ, τῶν κλεφτῶν τῆς Δ. Μακεδονίας: *Ἔσεῖς, βουνὰ τοῦ Γρεβενοῦ καὶ δέντρα τοῦ Μετσόβου...* (πιθανῶς τὸ ἀρχικότερο) σ. 220· β' τῆς πρῶτης πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου (1822): *Ἔσεῖς, βουνὰ τῆς Κατοχῆς, βουνὰ τοῦ Ξηρομέρου* (σ. 163)· γ' τῆς μάχης τοῦ Σπήλιου τῶν Γρεβενῶν, τὸ 1854: *Ἔσεῖς, βουνὰ τῶν Γρεβενῶν καὶ πεῦκα τοῦ Μετσόβου* (σ. 258)· καὶ δ' τῆς πολιορκίας Μπιζανιοῦ - Γιαννίνων, τὸ 1913: *Ἔσεῖς, βουνὰ τοῦ Γρίμποβου, βουνὰ τῆς Μανωλιάσας* (σ. 179). Τὸ μοτίβο ἀνευρίσκεται σὲ πολλὰς συλλογὰς τραγουδιῶν, καὶ ἀπὸ τίς παλιότερες, στὸν Χασιώτη¹.

Σχετικὸ ἦταν καὶ τὸ μοτίβο τῆς ἀποστροφῆς στὰ πουλιά: (*Ἔσεῖς, πουλιὰ τοῦ Γρεβενοῦ κι' ἀηδόνια τοῦ Μετσόβου*», Ζαμπέλιος 1852, σ. 677 ἢ: *Ἔσεῖς, πουλιὰ τῆς Ρούμελης κι' ἀηδόνια τῆς Μπαρδούνιας*», Passow 1860, σ. 135), ποὺ ἕως πρωτοχρησιμοποιήθηκε. Σημειῶνω πάντως, ὅτι ἡ ἀποστροφή πρὸς τὰ βουνὰ εἶναι γνωστὴ κι' ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ὕμνο-

1. Γ. Χ. Χασιώτου, Συλλογὴ τῶν κατὰ τὴν Ἑπειρον δημοτικῶν ἀσμάτων, Ἀθήναι 1866, σ. 127, 59. (Σὲ ἡπειρώτικη παραλλαγή καταγραφῆς 1951, ἔχουμε: *«Πλατάν' ἀπὸ τὸ Μέτσοβο κι' ὄξυες ἀπὸ τὰ Χάσια*». (Βλ. Ἀκαδημίας, Γ' τόμος, Μουσικὴ ἐκλογὴ—Ἀθ. 1968, σ. 79).

γραφία («*Σκιρτήσατε ὄρη καὶ βουνοί*»), ὅπως κι' ἡ δυνατότητα νὰ χαμηλώσουν («*πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται*»), Λουκάς 3, 5).

Ἔρχομαι ἔπειτα νὰ δείξω τῇ β' φροντίδα πού ἀνέφερα, τῶν Ἀλφαβητικῶν Εὐρετηρίων ἀπὸ τὰ προόμια. Μὲ τὴν ἀλφαβητικὴ ἀναγραφή τῶν ἐνάρξεων (incipit) τοῦ κάθε τραγουδιοῦ, ἡ συνάντηση τῶν ὁμοίων (φραστικῶν καὶ πιθανῶς μουσικῶν) ἐμπνεύσεων γίνεται μὲ αὐτόματον τρῶπο. Θὰ ἔχουμε τότε τὴ δυνατότητα ν' ἀντικρῦζουμε ὁμάδες τραγουδιῶν, πού τὰ κοινὰ ξεκινήματά τους θὰ τοὺς δίνουν κάποια ἐνότητα, ἓνα στοιχεῖο γιὰ συμβατικὴ κατάταξη, πού θὰ μᾶς ὁδηγῇ εὐκολώτερα σὲ μελέτες ψυχολογίας καὶ δομῆς.

Θὰ παρουσιάσω τὴν περίπτωση ἐνὸς τέτοιου ξεχωρισμοῦ, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀλφαβητικὴ παράθεση (μέσα στὸ γράμμα Ὅμικρον) τῶν ἐναρκτικῶν στίχων τοῦ ἴδιου μοτίβου. Εἶναι τὸ προόμιο - μοτίβο τοῦ «συγκριτικοῦ παράπονου», πού σημειώσαμε στὴν κατηγορία τῶν «ἐπιμεριστικῶν». (*Ὅλος ὁ κόσμος χαίρεται... ἓνας ὁ δύστηνος, στέκει λυπημένος*). Παλαιὸ μοτίβο, πού τὸ βρίσκουμε ἤδη σὲ χειρόγραφο τοῦ 17ου αἰώνα¹.

(Δίνω ἐγὼ ἀλφαβητικὰ τὰ σχετικὰ κείμενα, ὅσα βρίσκονται στὴ Συλλογὴ τῆς Ἀκαδημίας, τόμ. Α', παραθέτοντας καὶ τοὺς τίτλους πού χρησιμοποιοεῖ γιὰ τὸ καθένα τους ἢ ἐκδοση).

Ὅλα τὰ δώδεκα νησὰ στέκουν ἀναπαμένα...

(Τῆς καταστροφῆς τῆς Πάρου, 1537) σ. 134.

Ὅλα τὰ κάστρα χαίρονται κι' ὄλα βαροῦν παιγνίδια...

(Πτῶσις τοῦ Ναυπλίου, 1715), σ. 138.

Ὅλες οἱ καπετάνισσες κι' οἱ καπετανοπούλες...

(Τῆς Λένως τοῦ Μπότσαρη, 1804), σ. 152²

Ὅῦλα ν' τὰ κατεργὰ ἔρχονται κι' οῦλα περνοδιαβαίνουν...

(Ὁ Μιριολῆς) σ. 217.

Ὅῦλα τ' ἄρχοντοκόριτσα μὲ γέλια μὲ χαρές...

(Ἄτυχεῖς ἔρωτες) σ. 435 - 6,

1. Βλ. Bertrand Bouvier, Δημοτικὰ τραγούδια ἀπὸ χειρόγραφο τῆς Μονῆς τῶν Ἰβήρων, Ἀθήνα (Collection de l'Institut Français d'Athènes, Μουσικὸ λαογραφικὸ ἀρχεῖο) 1960, σ. 11,3 καὶ 12,7. Βλ. ἐπίσης Δέσποινας Β. Μαζαράκη, Μουσικὴ ἐρμηνεία τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν τῆς Μονῆς τῶν Ἰβήρων, Ἀθήνα 1967, σ. 75 καὶ 79. (Βλέπε γιὰ τὸ μοτίβο, καὶ Γιάννη Μ. Ἀποστολάκη, Τὸ κλέφτικο τραγούδι κ.τ.λ. (δ.π.) σ. 158).

2. Τὸ τραγούδι δίνεται καὶ μὲ τὸ μέλος του (σὲ δυὸ παραλλαγές) στὸν Γ' τόμο τῶν «Ἑλληνικῶν Δημοτικῶν Τραγουδιῶν» τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (Μουσικὴ Ἐκλογὴ, 1968), σ. 40-41 καὶ 41-43.

Οὔλες οἱ μάννες τὰ παιδιὰ τὰ εὐκιῶνται νὰ προκόψουν...

(Μάννα καταρᾶται...) σ. 392.

Οὔλες οἱ χῆρες χαίρονται κι' οὔλες χαροδιαβάζουν...

(Τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ) σ. 312.

Οὔλες οἱ χῶρες χαίρονται κι' οὔλες καλὴν καρδιά ἔχουν...

(Πολιορκία τῆς Ρόδου, 1522) σ. 134.

Οὔλοι γλεντίζου τοὶ ἑορτές κι' οὔλοι διασκεδάζου...

(Τῆς φυλακῆς) σ. 304.

Οὔλοι τὸν ἥλιο τὸν τηροῦν, ποὺ πάει νὰ βασιλέψη...

(Τῆς ἀπαρνημένης) σ. 414.

Πόσο εὐχερέστερα μπορεῖ κανεὶς ἔτσι νὰ γνωρίζῃ τὶς ἀφορμὲς τῶν ἀπογοητεύσεων (ἱστορικῶν ἢ συναισθηματικῶν), ποὺ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς «ἐθρήνησε» μὲ τὸ ἴδιο μοτίβο, πόσο ἄμεσα νὰ ξεχωρίσῃ τὴν ὁμάδα αὐτῆ τῶν παρόμοιων κειμένων (καὶ μέλους;) καὶ πόσο καθαρότερα νὰ μελετήσῃ τὴν προσαρμογὴ τῶν στίχων σὲ ἔτοιμους παραδοσιακοὺς τύπους, ποὺ ἀνήκουν περισσότερο στὴ ζωὴ τοῦ ἔθνους παρά στὴν πρωτοβουλία τῶν τραγουδιστῶν.

* * *

Τὸ σύστημα τῶν ἐναρκτικῶν εὐρετηρίων μὲ ἀλφαβητικὴ διάταξη δὲ φαίνεται νὰ χρησιμοποιήθηκε σ' ἑλληνικὲς συλλογὲς δημοτικῶν τραγουδιῶν, τουλάχιστο σὲ μὴ μουσικὲς. Ὁ Πολίτης στὶς «Ἐκλογές» του ἔχει μὲν δώσει στὰ «Περιεχόμενα», ὅπου δὲν ἦταν εὐκόλοι οἱ εἰδολογικοὶ τίτλοι, ἐνάργματα στίχων (α' ἡμιστίχια) ἀπὸ τὰ κείμενα, ἀλλὰ τὰ παραθέτει μὲ τὴ σειρά τῶν σελίδων τους, χωρὶς ἀλφαβητικὴ ἀνασύνταξη¹. Δίνει ἔτσι ἓνα μικτὸ σύστημα «περιεχομένων» (ἀπὸ τίτλους καὶ στίχους), ποὺ τὸ ἀκολούθησαν ἔπειτα ὅλες σχεδὸν οἱ ἐκδόσεις δημοτικῶν τραγουδιῶν, ὡς τὴν πρόσφατη τῆς Ἀκαδημίας. Κάποτε μάλιστα παρουσιάζεται κι' ἡ ἀντίθετη τάση, νὰ δίνονται σ' ὅλα τὰ τραγούδια εἰδολογικοὶ τίτλοι καὶ ν' ἀποφεύγονται, ὅσο γίνεται, οἱ στιχουργικοί².

Ἄλλὰ καὶ χωρὶς ἀλφαβητικὴ σειρά, ἀποτελοῦν ἓνα σημαντικὸ βῆμα πρὸς τὰ ἐναρκτικὰ εὐρετήρια οἱ πίνακες περιεχομένων ποὺ δίνουν τὰ πρῶτα

1. Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐν Ἀθήναις 1914. (Ἔκδ. Γ' 1932, σ. 319-326).

2. Πρβλ. Δημητρίου Πετροπούλου, Ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια, Ἀθήναι (Βασικὴ Βιβλιοθήκη) τόμ. Α' 1958 (σ. 268-273), τόμ. Β' 1959 (σ. 277-287).

ἡμιστίχια ἢ ὅλον τὸν πρῶτο στίχο τοῦ κάθε τραγουδιοῦ τῆς συλλογῆς. Σημειώνω, ἀπὸ τίς παλαιότερες πρωτοβουλίες, τίς ἐκδόσεις: Ἀριστείδου Κριάρη, Πλήρης συλλογὴ Κρητικῶν δημοδῶν ἀσμάτων, ἐν Ἀθήναις 1920 (σ. 486-496), καὶ Εὐάγγ. Στ. Τζιάτζιου, Τραγούδια τῶν Σαρακατσαναίων, ἐν Ἀθήναις (Σύλλογος πρὸς διάδ. ὠφ. βιβλίων) 1928 (σ. 107-112).

Ἀπόλυτα ἀλφαβητικὰ εὐρετήρια τῶν πρώτων στίχων (ἢ ἡμιστιχίων) τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, μᾶς ἔδωσαν ὡς τώρα οἱ μουσικολόγοι συλλογεῖς ἢ μελετητὲς δημοτικῶν τραγουδιῶν, καὶ μάλιστα ἀπὸ πολὺ νωρίς. Ἀναφέρω μὲ χρονολογικὴ σειρὰ τὰ βιβλία:

Γ. Παχτίκου, 260 δημῶδη ἑλληνικὰ ἄσματα. Ἔκδ. Βιβλιοθήκης Μαρασλή, Ἀθήναι 1905. (Στίς σ. 389-399: «Ἀλφαβητικὸς πίναξ τῶν ἀσμάτων» μὲ ἡμιστίχια. Ὁ πίνακας ἐπαναλαμβάνεται καὶ κατὰ τόπους).

Μέλπως Ο. Μερλιέ, Τραγούδια τῆς Ρούμελης (Σύλλογος πρὸς διάδ. ὠφ. βιβλίων) ἐν Ἀθήναις 1931. Στίς σ. θ'-ι': «Ἀλφαβητικὸς πίνακας τῶν τραγουδιῶν» (ἐκτὸς ἀπὸ τῆ σελιδικῆ τους παράθεση).

S. Baud-Bonny, Τραγούδια τῶν Δωδεκανήσων. (Σύλλογος πρὸς διάδ. ὠφ. βιβλίων—Ἔκδοσις Μουσικοῦ Λαογρ. Ἀρχείου) τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1935 (στίς σ. 364-366: «Ἀλφαβητικὸς πίνακας τῶν τραγουδιῶν», ἐκτὸς ἀπὸ τὸν πίνακα μὲ μικτὰ «περιεχόμενα»). Τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις 1938 (στίς σ. 435-437: «Ἀλφαβητικὸς πίνακας τῶν τραγουδιῶν»).

Sotirios (Sam) Chianis, Folk Songs of Mantinea Greece. (Folklore Studies, 15) University of California Press, 1965, σ. 168-169.

Δέσποινας Β. Μαζαράκη, Μουσικὴ ἐρμηνεία τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν τῆς Μονῆς τῶν Ἰβήρων [ἀπὸ τὴν ἔκδοσιν Bouvier]. Ἀθήνα 1967, σ. 1041.

S. Baud-Bonny (A. Ayoutanti et D. Majaraki), Chansons populaires de Crète Occidentale. (Archives Musicales de Folklore de Madame Merlier), Genève 1972, στίς σ. 307-308: Table alphabétique des chansons).

Στίς ἐκδόσεις τραγουδιῶν τῶν ξένων χωρῶν εἶναι συχνὸ καὶ τὸ εὐρετηριακὸ αὐτὸ σύστημα («Table alphabétique des incipit»), πού, ὅπως εἰδείξαμε, ὄχι μόνον συγκεντρώνει «ἐπὶ τὸ αὐτὸ» τὰ ἐναρκτικῶς ὅμοια κείμενα, ἀλλὰ καὶ προβάλλει τοῦ κάθε κειμένου τὴν ποιητικὴν φυσιογνωμίαν. Ὁ ἐναρκτικὸς στίχος προσδιορίζει πολὺ λυρικότερα καὶ μέσα στὸ κλίμα τοῦ ἑνα δημοτικὸ ποίημα, ἀπ' ὅσο ἑνας εἰδολογικὸς τίτλος.

1. Ἡ μουσικολογικὴ παράδοση, πού δίνει στὰ τραγούδια γιὰ τίτλο τους τὸν πρῶτο στίχο (ἢ ἡμιστίχιο), ἔχει κρατηθῆ καὶ στίς ἐπιγραφὰς τῶν μουσικῶν δίσκων. (Πρβλ. καὶ «Πίνακα ἀσμάτων περιεχομένων εἰς δίσκους», στὸν Γ' (μουσικὸ) τόμο τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (ἔ.π.), στὸ τέλος).

Δὲν συνιστῶ τὸν παραμερισμὸ τῶν εἰδολογικῶν τίτλων. Ἐκείνους εἶναι γνωστὸ ὅτι τοὺς δίνει κάποτε κι' ὁ ἴδιος ὁ λαός. («*Τοῦ Διάκου τὸ τραγούδι*», «*Τοῦ Γιοφυριοῦ τῆς Ἄρτας*», «*Τῆς ξενιτιᾶς*» κ.ἄ.). Θὰ πρέπει ὅμως, στὸ τέλος ὅλων, νὰ μὴ παραλείπεται τὸ Γενικὸ Ἀλφαβητικὸ Εὑρετήριο τῶν ἐναρκτικῶν στίχων, ποὺ θὰ συγκεντρώνη τὸν ποιητικὸ κόσμο τῆς συλλογῆς, θὰ ξεχωρίζη τὰ ἀγαπημένα μοτίβα, καὶ θὰ μᾶς δείχνη ἄμεσα τίς πρώτες ὕλες καὶ τὰ ξεκινήματα τῶν λαϊκῶν ἐμπνεύσεων.